

MEHMET AKİF ERSOY ŞİİRLERİNDE PSİKOLOJİK VE İMGESEL OLARAK ÖLÜM

Selenay BECERİK*

GİRİŞ

Ölüm hayatımız boyunca kaçamayacağımız tek olgudur. Zikredildiğinde zihinde olumlu hislerden öte sarsıcı izler bırakan bu kavram, insan zihni için oldukça etkili ve derin anlamlı bir güce sahiptir. Edebiyat içerisinde de kuvvetli yere sahip olan bu kavram, kiminin eserinde bir kurtuluş yolu olarak şekillenirken kiminin eserinde ise telaşa düşürecek bir korku olarak karşımıza çıkmıştır. Bireyin belleğinde farklı anlamlar ile saklanan bu kavram, genel itibariyle insan zihninde korku ile ümit arasında kalmış bir çizgi olarak konumlanmaktadır.

İnsan hayatında ölüm, aşılması zor bir tabu olarak şekillenmektedir. Dünyadaki varlığının son bulacağını algılayan bireyin bu gerçek karşısında duyduğu telaş, yaşam içerisinde bir barikat olarak karşımıza çıkmaktadır. Bellekte herkesin benzeri noktalar ile kodladığı bu kavram, aslında toplumdan topluma algılanış olarak farklılık göstermiş ve bu düşünce yapısının ayrımıyla sanat eserlerinde de ölüme dair farklı pencereler açılmıştır. Farklı pencerelerin açılmasındaki en önemli etkenler ise dini inanç ve dünyaya dair bakış açısı olmuştur. Bu iki başlık üzerinden Türk edebiyatı içerisinde ölümü konumlandırmak istersek, eserlerinde ölüm ve ölümden öte ile ilgili sorgulamalarını hissettiğimiz ve okuduğumuz şair Mehmet Akif Ersoy şiirleri üzerinde detaylandırmanın konumuz açısından aydınlatıcı olacaktır.

AKİF'İN ŞİİRLERİNDE ÖLÜME DAİR SORGULAMALAR

Mehmet Akif Ersoy hayatı kavradığını hissettiği andan itibaren bu dünyadaki yok oluşuna dair kendince sorgulamalara başlar. Sorgulamaları esnasında hayatın sabit kalmayarak değişmek üzerine kurulmuş olduğunu ve hayata dair birçok şeyi kavradığını izah eden şair, toplumun ölüme ve

* Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Lisans Öğrencisi

ölümden sonrasına dair çekingenliğini fark ederek bu algıyı yıkmak için eserlerinde bu konulara yer vermeye başlamıştır. Sorgulamalarını eserlerinde hayat vererek irdeleyen şair, Ne Eser Ne de Semer isimli şiirinde, ölüme *mânâ* verme gayretine girişmiş ve ölümden sonra geride kalanlar arasında devamlılığını sürdürebilmek için dünyada kıymet verilebilecek bir parça bırakmanın gerekli olduğunu vurgulamıştır;

“Ölen insan mıdır, ondan kalacak şey: Eseri;

Bir eşek göçtü mü, ondan da nihâyet: Semeri.”¹

Birey bu dünyadaki adını ya da geride bıraktıklarının ebediyen yaşamasını dileyebilir. Jung bu durum hakkında, insanların birçoğunun sonsuza dek yaşayabilme düşüncelerini onları daha mutlu hissettirdiğini belirtir. (*Doğan 2013: 221*) Ebediyet düşüncesine tutunan birey, dünyaya karşı duygusal motivasyonunu arttırarak hayata karşı daha dirayetli bir tutum ile yaklaşacağı gerçektir. Ömürden geçen zaman dilimini ebediyet düşüncesi ile fark eden birey, zaman kavrayışını ebediyet duygusu ile elde eder.

Ölüm, tek bir disiplin altında incelenebilecek bir çalışma konusu değildir. Disiplinler arasında bulunan din, ölümün algılanışında en önemli faktörler arasında bulunmaktadır. Din, bireyin zaman yolculuğunda farklı pencerelerden bakmasına sebep olabilmektedir. İnanışlar ve dinler, farklı bakış açılarını da beraberinde getirmektedir. Müslüman bir birey ile Yahudi bir bireyin ölümü algılayışındaki farklılıklar, dünyevi yaşantı ve inanışlar ile bağlantılıdır. Müslümanlara göre ölüm, ruhun insan bedeninden ayrılarak Allah katına yükselmesidir. Ahiret inancına ve yaratıcı olan Allah’a inanan Müslüman birey, ölümün kaçınılmaz bir son olduğunu fakat bir yok oluş olmadığını, yeni bir hayatın başlangıcı olduğunu, dünyadaki zamanı tüketerek ahiret zamanına geçeceklerine inanır. Hristiyan bir bireye göre ise ölüm bir son değil, yeni bir hayatın başlangıç kapısıdır. Bu sebeple inandıkları dine göre, ahiret hayatına karşı korku beslemenin anlamsız

¹ Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat*, İnkılâp Yayınları, İstanbul 2003, s.500.

olacağına dair bir görüşler bulunmaktadır. Yahudilik inancı ise, İslam inancından farklı olarak, ölümün bir son getirmeyeceğini, bu sona ermemenin devamlılığını, farklı bir evrende ya da dünyada gerçekleşmeyeceğini düşünürler. Kâinatın alt üst olması neticesinde “Allah’ın Krallığı” yeryüzüne kurularak, ölen bireylerin kurumuş kemikleriyle tekrar dirileceğine dair bir inanış bulunmaktadır. Ölüme dair edinimlerin dinler üzerinden incelenmesi sonucunda her bireyin ölümü kavrayışının ne kadar farklı olabileceğini inanç üzerinden incelemek mümkündür.

İslam şairi Mehmet Akif Ersoy’un ölümü ve ölümden sonrasını algılayışı noktasında bazı şiirlerinde ölümden öte varoluş sorgusuna çekilmektedir. Buna örnek olabilecek Resmim İçin² şiirine bakacak olursak;

**“Toprakta gezen gölgeme toprak çekilince
Günler şu heyulayı da, er geç, silecektir.
Rahmetle anılmak, ebediyet budur amma
Sessiz yaşadım, kim beni, nerden bilecektir”**

Burada esas olan, geride hazin de olsa bir gölge bırakabilmektir. Ebediyete ulaşabilmek için ardında kalan insanlar tarafından rahmetle anılmanın, saygın bir ad bırakmanın ihtiyacını hisseden şair, “**sessiz yaşadım, kim beni, nerden bilecektir**” cümlesi ile ebediyete erişememe konusunda endişesini açıkça belirtir. Şair, karşı konulmaz tek gerçek olan ölüme dair tüm çekingenliğini aşmasına rağmen ölümden ötesi ile ilgili bazı anlarda çatışmalar yaşamaktadır. Bu çatışmalar içerisinde Ersoy, varoluşu üzerinde birtakım sorgulamalara yönelir. Bugünkü dünya ile ahiret düzeni arasında dengeyi kurmayı başaran şair, ölümden öte varoluşunu yani insanlar arasında ne ile anılacağıın büyük endişesi içinde kendi adını, eserlerini yaşatma çözümleri arar. Hayat enerjisinin belirli kısmını bu çaba içinde harcayan şair, dünyada hatırlanabilme adına yaptığı

² Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat*, İnkılâp Yayınları, İstanbul 2003 s.450.

önemli hamlelerden biri ise resim altına şiirler yazmasıdır. Resim, anı durdurmak için kullanılabilir önemli vasıtalarından biridir, bu yöntemle dünya üzerinde iz bırakabilmek daha kolaydır. Bu mantık ile hareket eden Mehmet Akif, resim altına şiirler yazarak dünyaya belli izler bırakma gayretine girmiş ve bu durumdan oldukça da memnun kalmıştır;

***“Beni rahmetle anarsın ya, işitsen bir gün
Şu sağır kubbede, haib, sesimin dindiğini?
Ben heyulaya da bir kerecik olsun bak ki,
Ebediyyen duyayım kabrime nur indiğini.”***

Çektirdiği resim ile hatırlanarak ebediyen huzura eriştiğini söyleyen şair, sesi dindikten sonra geride kalan sevdikleri arasında kendisinin hatırlanabilmesiyle teselli bulabileceğini ifade etmektedir. Bu görüşünü diğer resim altına yazmış olduğu şiirlerle de desteklemiştir.

Genel toplum içerisinde sonsuzluğa erişememe korkusundan önce, ölüm bir travma nedeni olarak görülmektedir. Ölüme dair korku besleyen bir insanın toplumdan ötelenmesi ya da farklı görünmesi beklenemez. Ölüme dair oluşan korku, insan hayatının çoğu zaman diliminde hissedilebilen bir histir. Yaşamımızı bütününden etkileyen bu duygu karşısında bireyler, farklı tepkimelere girebilir. Genel itibarıyla bu korku karşısında kişiler ilk yol olarak inkârı başvurmaktadırlar. Mehmet Akif Ersoy, Mezarlık şiiri ile bu inkârı aşarak ölüme dair algılanışı değiştirmek ve korkuyu yıkmak istemiştir. Bu faaliyetleri gerçekleştirebilmesi için yapılması gereken ilk unsur, ölüme dair olumlu çağrışımlar ile anla yüklenebilmesi olmuştur. Ölümü karamsar hislerden sıyrarak estetize etme gayretine girişmiş ve ruhsal terapi ile ölümü sevdirmeye çalışmıştır.

Ölüm korkusuyla başa çıkamayan birey, ölümün somut göstergesi olan mezarlığa dair de olumlu hisler ile yaklaşamaz. Mezarlıklar, ölümü hatırlatması sebebiyle bireyi ölüm kaygısıyla yüz yüze bırakır. Psikanalitik kuramcılara göre birey ölüm düşüncesini içselleştiremeyerek sürekli bastırmaktadır. (Erdoğan, Özkan 2007:8) Ölüm kaygısını

bastırmaya çalışan bireyler, mezarlıkları ziyaret etmeleri neticesinde kaygıları gün yüzüne çıkar ve bununla yüzleşir. Mehmet Akif, Mezarlık³şiiri ile mezarlıkları kaygı alanının dışına çıkarmayı ve muhatabının çekincelerini gidermeyi amaçlamıştır. Bu sebeple şiirin girişinde okuyucusunun dikkatini tek bir yerde toplayabilmek için “Bakma!” nidası ile muhatabına seslenir,

***“Bakma kabristânın ancak sâha-i medhûsuna,
Dur da bir müddet kulak ver nâle-i hâmûşuna”***

Akabinde “***Dur da bir müddet kulak ver***” nidası ile etkisi alanına girmeyen okurlarına son bir ihtarda bulunur. Kitleyi bir arada tutan tok sesiyle şair, mezarlıktan öte, hayatın ölmekle bitmiş olsaydı bir şey anlaşılamaz olacağını okurlarına hissettirme gayreti içine girmiştir. Burada hayatı mezarlığın ötesine taşıran şair, mezarlığı bir istirahat mekânı olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur.

***“Kim ki dalmıştır hayatın seyl-i cûşâ-cûşuna
Can atar, bir gün gelir yorgun düşüp âgûşuna!”***

Dünya elemelerinden kurtulan bireyin dinlenme alanı olarak mezarlığı gösteren şair, mezarlığı bir dinlenme mekânı olarak tasvir etmiş ve olumsuz düşünceleri ortadan kaldırarak ölüm gerçeği ile bireyi birleştirmeye çalışmıştır. Bu olumsuz düşünce ve kaygıları yıkmak için şair, mezarlıkların yüksek fitrata sahip bir âlem olduğunu ve bu yüksekliğin orada bulunan büyük isimlerden kaynaklandığını ifade etmiştir.

***“Ey mezaristan, ne âlemsin ne yüksek fitratin!
Sende pinhan en güzün evladı insaniyettin...”***

Mezarlıkların anlam yüklü mekân olabilmesinin en önemli sebeplerinden biri olarak da orada bulunan seçkin isimleri göstermiş, “insaniyettin en güzel evladı” tabiriyle de Peygamber Efendimizi kastedilmiştir. (Kumsar 2020: 42)

³ Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat*, İnkılâp Yayınları, İstanbul 2003, s.37.

Şiir içinde milletin tarihine atıflarda bulunan Akif, mezarlıkların aslında sadece insan bedeni taşımadığı, bir vatanın geçmişinin de orada gömülü olduğunu, varlık ile yok oluş arasındaki o ince çizginin orada saklı bulunduğundan söz eder. Milletin şanlı tarihinin kalıntılarından biri olarak da mezarlığı gösterir.

**“Şanlı bir târîhsin;
Mazi-i millet sendedir.”**

Mezarlığı, bir milletin mekânsal belleği olarak niteleyen şair, milli ve dini değerler üzerinden çağrışımlar yaparak okuyucunun olumsuz algılarını değiştirmeye ve onları düşünmeye sevk etmiştir.

**“Ey şebistân, ey âdem, ey perde perde kibriyâ.
Sendedir ümmîdler: Senden doğar fecr-i bekâ.”**

İnancı ve ümidi ile adını sembolleştiren şair, bu mısraı ile mezarlıkta bulunan ümitlerin neticesinde bekanın doğabileceğini ifade etmektedir.

MEHMET AKİF ERSOY ŞİİRLERİNDE ŞEHİTLİK ÜZERİNE

Mehmet Akif Ersoy gerçek mutluluğun, kişinin bu dünyadan göçüp giderken ardında miras olarak ‘büyük bir nam’ bırakması olduğunu söyler. Bu namın ardında ebediyete erişebilmenin en önemli vesilesinin şehitlik kavramı olduğunu eserlerinde vurgulayan şair, ölümlerin en kahramanca olanının şehitlik olduğu fikrini savunmaktadır. Vatanının ulu değerleri uğruna kendini adayan erlerin değerini birçok manzumesinde yer veren şair, Vaiz Kürside manzumesinde⁴ yer alan mısralarda, erlerimizin imanlarından ve asıllarından vazgeçmedikleri için şehit olduklarını dizelere işlemiştir.

**“Siz, ey başındaki destârı etmeyip de fedâ,
Onunla âlem-i lâhûta yükselen şühedâ**

⁴ Dördüncü Kitap,” Vaiz Kürsüde”

***Ne mutlu sizlere: Dünyada çok ölüm gördüm;
Tahattur etmiyorum böyle kahraman bir ölüm.”***

Şehitlik kavramı İslamiyet açısından erişebilecek en yüksek makamlardan biridir. Bu kavram üzerine edebiyatımızda, özellikle savaş dönemlerinde din ve vatan uğruna yaşamlarını feda eden şehitler için ebedi âlemde erişecekleri yüksek paye sıklıkla vurgulanmıştır. Hatıralar (Ersoy 1911) kitabının “Berlin Hatıraları” (Ersoy 2012: 283-306) manzumesinde yer alan mısralarda, canlarını feda eden erlere gayret veren gücün, vatan ve millet sevgisi olduğu ve bu uğurda son nefesini verenlerin heder değil, vatan fedaisi olduğu ifade edilmektedir.

***“Düşün, neden bu çocuk yaktı gitti annesini?
Evet, yaşatmak için ümmehâtn akdesini,
“Fedâ-yı cân edeceksin!” demiş “vatan” hissi...
Demek: Heder değil oğlun, vatan fedâîsi.”***

Şehitlik kavramı üzerine vaazlarında, düz yazı ve şiirlerinde yer veren yazarlar başında Mehmet Akif Ersoy gelmektedir. Şiirlerine genel itibariyle bakıldığında onun birçok manzumesinde bu konuyu ele aldığı ve şehitleri yücelten mısralarıyla onlara hayat verdiği görülmektedir. Buna örnek olarak da Gölgeler kitabında yer alan “Şehitler Abidesi İçin” şiirinde bu topraklar için can veren erleri **“Allah’ın veli kulları”** olarak nitelendirir. (Taştan 2018: 22)

Şiirlerinde sıkça rastladığımız şehitlik kavramına yüklenen anlamı daha iyi kavrayabilmemiz için Asım’da yer alan “Çanakkale Şehitlerine” şiiri bizim için açıklayıcı bir örnek olacaktır. Şehidin yüceliğini dile getirebilmek için büyük bir çaba içine giren şair, bu şiiri ile Türk edebiyatında şehitler adına yazılmış olan çoğu şiirden daha coşkulu ve destansı bir forma sahip olduğu hissedilmektedir.

***“Ey şehid oğlu şehid, isteme benden makber,
Sana aguşunu açmış duruyor Peygamber.”⁵***

⁵ (Safahat, “Âsım”, s. 413)

“Çanakkale şehitlerini, Bedir şehitleri kadar kutlu ve şanlı gören Akif, şehitlerin diri olduklarına inandığı için mezarlıklarda yerleri olmadıklarını düşünür.”⁶ Bakara suresinin 154.ayetinde mealen **“Allah yolunda öldürülenlere ölümler demeyin. Bilakis onlar diridirler, fakat siz hissedemezsiniz”** diye buyrulur. *Şehide gösterdiği büyük bir saygı çerçevesinde* Âkif, Çanakkale Şehitleri’nin anısı için Kâbe’yi mezar taşları yapsa da bir şey yapmış sayılamayacağını ifade eder. (Taştan 2018:20) Burada en kutsal mekân olan Kâbe ile en kutsal görev olan şehadet mertebesine erişen ruhlar birleşir. Onların yüksek değerini bu birleşme pekiştirir.

Genel itibariyle ölüm temalı şiirlerini ferdi ve şehitlik kavramı üzerine yazmış olan şair, “Ahiret Yolu” şiirinde ise toplumun alışagelmış olduğu bir cenaze ortamı ile ölüm tablosu çizmektedir. Şiirde verilen akış ile Müslüman ya da Türk bir bireyin gözünde canlanabilecek bir manzara tasvir edilir. Burada ölen kişinin ardından edilen dua, okunan Fatıha, cenaze törenine katılan insanların haklarını helal etmesi, kadınların merhum arkasından iyi huyları ile anması, İslam dinine uygun olarak Müslümanların cenaze törenlerinde yapmış olduğu ritüellerle bu süreç anlatılır.

“Cenaze düş-i cemaatte çalkalandıkça,

O tahta pareye benzerdi, düşmüş emvaca.

Nasıl duyar ki uzaklardan inleyen kadını?

Nasıl görür ki yetimin huruş eden yaşını?” (Ahiret Yolu: 422).

“Bir Mezar Taşına Yazılmış idi” şiirinde de bugünkü yaşadığımız dünya ile diğer taraf olarak nitelendirdiğimiz mekânın birleşim alanı olan mezarın varlığından söz edilerek şiire başlanmış ve akabinde, diğer tarafı düşünmeden hareket eden bireyin acısının bol olacağından bahsedilmiştir. Mehmet Akif için keskin bir taraf olan ahiret inancı, İslam’ın şartlarına

⁶ TAŞTAN Zeki, “Mehmet Akif Ersoy’da Şehadet Anlayışı”, Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, C:5, S:12 (2018), s.821.

uygun yaşantının sürülmesi ile sefanın elde edilebileceği vurgusu şiirde kuvvetle hissedilmektedir;

**“Eğer üç günlük istikbâl için ferdâyı anmazsan,
Hederdir, korkarım, dünyâda imrâr ettiğin eyyâm.”**

• **MERSİYE**

Mehmet Akif Ersoy, toplumsal ve ferdi duygular ile yazdığı şiirlerinin yanında, yakın çevresinde ölen tanıdıkları adına da şiirler yazdığı bilinmektedir. Türk edebiyatında ölen bir kişi ya da kişilerin ardından duyulan üzüntüyü ifade edebilmek için yazılmış olan şiirler, mersiye başlığı altında toplamaktadır. Mehmet Akif bu başlık altında **Merhum İbrahim Bey, Bir Mersiye ve Selma** başlıklı şiirler kaleme almıştır.

• **SELMA⁷**

Şiir, "**Hemşirezademdir.**

Dört yaşında öldü" ile başlamaktadır.

Şiirin akışında takip eden konu ise, bu hayatın elemlerinden yorulan bireyin kendine vakit ayırmak istemesi ile devam eder fakat bu süreç çok kısa sürede yarım kalır. Yarıda kalmasına sebep olan şey ise aşıyan-ı perişanda gözlerini yummak üzere olan Selma'dır. (*Selmâ: 154*)

Bu şiir ile Mehmet Akif ferdi duyguları ön plana alarak evladını kaybeden annenin feryadını kuvvetle anlatır.

• **BİR MERSİYE⁸**

Başlangıç kısmında, şiirin kim için yazıldığı açıklanmıştır;

(Henüz, on dokuz, yirmi yaşlarında iken bu cihân-ı zulmete vedâ ederek, âlem-i nûrânûr-i dîdâra yükselen yâr-i cânım Hilmi hakkında.)

Şiirin başında verilen bu açıklama ile aslında Hilmi'nin dünyanın karanlık yüzünden sıyrılarak nurlar içinde olan mekâna yani ahirete gidişi anlatılır.

⁷ Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat*, İnkılâp Yayınları, İstanbul 2003, s.49.

⁸ Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat*, İnkılâp Yayınları, İstanbul 2003, s.94.

Eserde dikkat çeken önemli hususlardan biri ise tabiat unsurları ile şiir güçlendirilmeye çalışılmıştır. Örneğin baharı Hilmi'nin mezarına örtülen örtüye benzetmektedir.

• **MERHUM İBRAHİM BEY** ⁹

Yukarıda bahsettiğimiz Bir Mersiye şiirinde Akif'in mevsimler ve tabiat ile ilişkisinin kuvvetli olduğunu belirtmiştik. Bu şiirinde de yıldızlarla, şimşeklerle, gecelerle anlatımını güçlendirmiştir.

Kış, Merhum İbrahim Bey'in ardından kopan kıyâmet-i kübrâ"dır, gülüşü güneşin doğuşunun güzelliğine denktir. Kısacası bahsini ettiği kişiden bahsederken sıklıkla doğasal unsurlara yer vermiştir.

SONUÇ

Mehmet Akif Ersoy şiirine genel bir göz ile baktığımızda zaman ve mekâna karşı kozmik bir bakış açısı dikkat çekmektedir

⁹ Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat*, İnkılâp Yayınları, İstanbul 2003, s.52.